

ИЗМЕЋУ КЊИЖЕВНОСТИ И ИСТОРИЈЕ

(Гојко Божовић: *Негде између епоха*, Штампар Макарије, Београд, 2024)

Негде између епоха је збирка тридесет текстова о савременој српској прозној књижевности које је Гојко Божовић, један од најугледнијих српских издавача, уредника, аутора и песника, објављивао у периоду од око четрдесет година. Збирка је органски продукт његовог креативног, критичарског, као и политичког рада, а текстови обухватају књиге које су настале током последње две деценије двадесетог и прве две деценије двадесет првог века. Али, још значајније, *Негде између епоха* предлаже читање књижевности на размеђи историје, времена и мита, у контексту специфичних историјских, политичких и културних дешавања која су обележила земљу од краја Другог светског рата.

Како Божовић објашњава у „Напомени” којом се отвара збирка, текстови су писани као „предговори и поговори књигама о којима говоре, као излагања на конференцијама и као прилози за зборнике, листове и часописе. Неки од њих су преведени на више језика”. Наслов књиге је посуђен из наслова текста о романима Војислава Деспотова, такође укљученог у збирку, и прецизно одређује временски распон текстова које Божовић чита. Текстови су, каже Божовић исто у „Напомени”, настајали од средине деведесетих до годину дана пре објављивања књиге; реакције и писање о књижевним делима су скоро моментални, и актуелни. У *Негде између епоха* Божовић се фокусира на капиталне прозаисте српске новије књижевности, и на њихова капитална и мање капитална дела: Александра Тишму, Милорада Павића, Борислава Пекића; Данила Киша, Светлану Велмар Јанковић, Јудиту Шалго, Давида Албахарија; Михајла Пантића и Горана Петровића. Већини писаца, рођених између четрдесетих и шездесетих, као на пример Види Огњеновић и Слободану Селенићу, Божовић се враћа неколико пута – или да пише о неком другом делу из њиховог опуса, или да сугерише изнијансиранији начин читања њихових текстова.

Међутим, најужбудљивији елемент збирке јесте јасно уочљива нит, и према томе дефинисан приступ, који спаја све текстове књиге *Негде између епоха*. Причање, приповедање и књижевност се посматрају у односу на историју, време и мит. Тих шест термина су окосница Божовићевог читања. Читалац, уз помоћ писца – а писац првенствено – покушава да направи смисао од епохалног и савременог хаоса, као и од сопствене егзистенције – и својих ликова – у односу на субјективни доживљај историјских дешавања. Као што Божовић каже у тексту о *Хазарском речнику*

Милорада Павића, „у сваком читању оживљава својевремена хазарска њолемика после које измењеним очима сагледавамо и причу коју читамо и причу света у коме живимо”. Божовић сугерише да књижевност има карактеристику „суптилне ангажованости” – како је ауторка овог текста називала Божовићеву идеју о књижевности која је, по њему, условљена контекстом и условљава контекст у коме је настала – односно да је егзистенцијално и метафизички обогаћујућа. Наслови готово свих текстова садрже речи: историја, време, повест, прича, стварност, уметност, приповедање. Божовићев фокус је очигледан и обједињујући.

У тексту о путопису Виде Огњеновић, на пример, он каже да је књига „сусрет живота и литературе”, док у тексту о Албахарију пише да је роман „говор о животу у историји”. Истовремено, као и аутори о којима говори, Божовић није увек сигуран у сврсисходност приповедања у историјском смислу, иако књижевност аутора чија дела анализира сматра делима која доприносе и разумевању и тумачењу историјских догађаја, њиховом осмишљавању. На пример, Пекићево *Злаћно руно* је за њега „фантазмагоризација приповедања” у коме се претапају „најразличитија историјска и митска времена, субјективни доживљај историје и оно што се објективно догодило у неком часу историје”. Слично, Јудита Шалго „показује да се историја не може разумети ако се о њој приповеда без свести о скриваној, женској страни историје”. У Божовићевим есејима, изнова се истражује историја и њено место у новијој српској књижевности, и консеквентно се развија систем њеног читања.

Прозе које Божовић анализира су углавном историографске метафикције, текстови који комбинују метафикцију с историјском фикцијом. Изузеци су Пантићева реалистична проза Новог Београда, која се креће од дневних вињета до егзистенцијалних збуњености савременог човека у врло специфичном урбаном миљеу. Међутим, два текста у *Heige између епоха* се издвајају: први је есеј, посредно, о серији *Голи животи* (1999), чији је аутор Киш с Александром Мандићем. Мандић је 2020. објавио текст серије и он је предмет Божовићевог приказа. (Кратки инсerti из *Голої живоїа* могу се наћи на Јутјубу, а епизоде на платформи РТС Планета.) Серија је снимљена у марту 1989, приказана у фебруару 1990, а Киш је две протагонисткиње, Жени Лебл и Еву Нахир Панић, упознао 1986, кад је боравио у Израелу. Серија је изузетна јер се у њој Киш први и једини пут појавио пред камерама, као ТВ приповедач, али и због фасцинантних живота Жене и Еве који се преклапају с историјским превирањима средине двадесетог века. Рођене у јеврејским породицама српске средње класе, и Жени и Ева биле су прво изложене трауми Холокауста, па онда комунизма, и завршиле су на Голом отоку као сумњиве грађанке, иако су после Другог светског рата првобитно биле слављене и „друштвено признате” левичарке. Исељење у Израел донело је и мир и жељу да се осмисле – и испричају – животи који су били на удару током смена идеологија. Серија је приказана шест месеци после Кишове смрти, и била је задњи ТВ програм који су могли да гледају скоро сви грађани бивше Југославије (осим Хрватске, која је инсистирала на провери садржаја). Матић сведочи да је наговарао Киша три године да активно учествује у производњи серије, као приповедач и саговорник Жене и Еве.

Текст серије је изузетан не само што је историјски релевантан за медијску историју бивше Југославије него, још значајније, што представља комплексног писца

joш комплекснијим: писца који је био сумњичав према било каквој идеологији, али чија је приповедачка вештина пренесена у медиј поп-културе и стављена у службу читања и приповедања туђих прича, оних који су лично искусили етничке и политичке хороре који инспиришу Кишове романе. Међутим, поступак је документарни, не фикционални. Божовић каже да је Киш „саговорник који поставља прецизна питања [...] Он је приповедач који даје реч саговорницама, подстиче њихова казивања, доводи их у историјски контекст и истиче у први план појединости које боље од икаквог ширег плана осветљавају драме непоновљивог људског живота у конкретним околностима историјског времена”. Кроз *Голи живио* Киш се открива као пажљиви слушалац, саосећајни приповедач и аналитичар заинтересован за историјске нијансе – управо онакав каква је и његова проза.

И док овај Божовићев текст плени пажњом због несвакидашњег фокуса – транскрипт серије која је уједно и једини Кишов ауторски рад у масовном медију – други есеј који се посебно издваја тематизује историју, језик и идентитет у роману *Лајум* Светлане Велмар Јанковић, а аутор га отвара фантастичном тезом: „У српској књижевности двадесетог века постоји један очигледан парадокс: ми практично немамо грађански роман у правом смислу те речи, али имамо читав низ одличних романа [...] који приповедају о дезинтеграцији грађанског друштва.” Иако је овај аргумент назначен у текстовима о Пекићу, Селенићу, Павићу, па чак и Драгославу Михаиловићу, овде је искристалисан и централан за Божовићев есеј о роману Велмар Јанковић. Пошто, наравно, Божовић пише приказ – а не књижевну студију – у фокусу текста је роман *Лајум*, а не теоретска питања грађанског романа. Међутим, било би изузетно читати студију о српском грађанском роману која, чини се, још не постоји у српској књижевној теорији.

Такође, у „Напомени” Божовић каже да су сви његови текстови у збирци „плод времена”, да његова читања откривају „околности времена” у коме су се књиге читале и разумеваале, и да „читање књига и текстови о прочитаним књигама чувају време које је прошло”. Међутим, изгледа да романи и приповетке прочитане у овој збирци не би биле нарочито другачије читане, или би бар угао читања остао исти, и да их је аутор читао данас. Божовићев интерес за књижевност и начин на који јој приступа је јасно дефинисан: књижевност промишља историју, а историја је њено непресушно врело.